

"An investment in knowledge always pays the best interest." Benjamin Franklin

OCTOBER-NOVEMBER 2020 VOLUME 38 ISSUE 04

© SC SCIENTIFIC JOURNALS

THE CAUCASUS

ECONOMIC & SOCIAL ANALYSIS JOURNAL

MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

REFEREED & REVIEWED JOURNAL

JOURNAL INDEXING

IMPACT FACTOR OF RUSSIA ISC 2017-0.028

GEORGIA, TBILISI 2020

Editors-in-chief:

Historical and Natural Sciences

Lienara Adzhyieva

Tubukhanum Gasimzadeh

Social, Pedagogy Sciences & Humanities

Eka Avaliani

Medicine, Veterinary Medicine, Pharmacy and Biology Sciences

Mariam Kharaishvili

Technical, Engineering & Applied Sciences

Nikolay Kurguzov

Regional Development and Infrastructure

Lia Eliava

Economic, Management & Marketing Sciences

Badri Gechbaia

EDITORIAL BOARD LIST SEE PAGE 91

ISSN: 1987-6521; E-ISSN:2346-7541; DOI prefix: 10.36962/CESAJSC

©**Publisher:** LTD Aspendos International Academy of Medical and Social Sciences. (UK, London).

Director and shareholder: Alexandra Cuco. Lawyer. Portugal.

Deputy and shareholder: Namig Isazade. Full Professor.

©**Editorial office:** 71-75 Shelton Street, Covent Garden, London, WC2H 9JQ, UK.

©**Typography:** LTD Aspendos International Academy of Medical and Social Sciences. (UK, London).

Registered address: 71-75 Shelton Street, Covent Garden, London, WC2H 9JQ, UK.

Telephones: +994 552 41 70 12; +994 518 64 88 94

Website: <http://sc-media.org/>

E-mail: gulustanbssjar@gmail.com, sc.mediagroup2017@gmail.com; caucasusblacksea@gmail.com

©**Publisher:** Representation of Azerbaijan International Diaspora Center in Georgia. SCS Journals

©**Editorial office:** 0165 Georgia. Marneuli municipality. Village Takalo.

©**Typography:** Representation of Azerbaijan International Diaspora Center in Georgia. SCS Journals.

Registered address: 0165 Georgia. Marneuli municipality. Village Takalo.

Telephones: +994 552 41 70 12; +994 518 64 88 94.

Website: <http://sc-media.org/>

E-mail: gulustanbssjar@gmail.com, sc.mediagroup2017@gmail.com; caucasusblacksea@gmail.com

TABLE OF CONTENTS

Гольд Ольга НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЛИКОНФЕССИОНАЛИЗМА: СОЦИАЛЬНО - ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ	05
Андрій Чорненко СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОЇ РЕЛІГІЇ ТА РЕЛІГІЙНОСТІ НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	07
Оксана Горкуша, Людмила Филипович ДОРЕЧНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АЛГОРИТМИ ТА ТЕМАТИЧНІ МЕЖІ МІЖКОНФЕСІЙНОГО ДІАЛОГУ: СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	09
Наталія Мокан, Іван Чорноморденко МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП ДІАЛОГУ В ТЕОЛОГІЇ МАРТИНА БУБЕРА	14
Ганна Кулагіна-Стадніченко РЕЛІГІЙНИЙ ДІАЛОГ: ТИПИ, ФОРМИ, ВІЯВИ, КОНСТРУКТИВИ	17
Вита Титаренко ДІАЛОГ МЕЖДУ ТРАДИЦИОННЫМИ И НОВЫМИ РЕЛИГИЯМИ В УСЛОВИЯХ COVID-19: КОНВЕРГЕНЦИЯ VS ДИВЕРГЕНЦИЯ	19
Эльшан Гаджизаде МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА В СТАДИИ ПАНДЕМИИ: НОВЫЕ РЕАЛИИ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОЖИДАНИЯ	22
Сабадаш Екатерина РАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВАНИЯ ДУХОВНОСТИ	24
Роман Додонов КОНЦЕПЦІЯ КОНФЕСІЙНОГО ЛАНДШАФТА ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ МІЖРЕЛІГІЙНОГО ДІАЛОГУ	27
Тетяна Євдокимова ГЛОБАЛЬНИЙ ЕТОС І ДІАЛОГ РЕЛІГІЙ	32
Петро Яроцький ОСНОВОПОЛОЖНИ КРИТЕРІЇ ДІАЛОГУ МІЖ «АВРААМІЧНИМИ РЕЛІГІЯМИ» (ІУДАЇЗМОМ, ХРИСТИЯНСТВОМ, ІСЛАМОМ): УНІВЕРСАЛЬНИЙ І УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕНТ	34
Сергій Йосипенко УМОВИ ТА РІЗНОВИДИ ДІАЛОГУ	39
Віталій Нечипоренко ПРАВОВА КУЛЬТУРА ДЛЯ ДІАЛОГУ У ПОЛІКОНФЕСІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	40
Айдер Булатов КОНФЛИКТНЫЕ ФАКТОРЫ ИСЛАМО-ХРИСТИАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ В НОВЕЙШЕЙ ИСТОРИИ КРЫМА 2000-2014 ГГ.	41
Лиана Птащенко ФОРМИРОВАНИЕ В УКРАИНЕ КОРПОРАТИВНОЙ МОДЕЛИ БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ И РАСТУЩЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭГОИЗМА	44
Садагат Ибрагимова ВЛИЯНИЕ КРИЗИСА COVID-19 НА ЭКОНОМИКУ, ЭНЕРГЕТИКУ И ПРИМЕНЕНИЕ ПОЗИТИВНЫХ МЕР	50
Николай Джавахишвили БЛЕСТЯЩАЯ СТРАНИЦА ИСТОРИИ ГРУЗИНО-ЕВРЕЙСКОЙ ДРУЖБЫ	56
Віталій Нечипоренко ПРАВОВА КУЛЬТУРА ДЛЯ ДІАЛОГУ У ПОЛІКОНФЕСІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	66
Ірина Ломачинська, Віктор Ужва РЕЛІГІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	68

Vladislav Kharchenko	
МУСУЛЬМАНСЬКО-ХРИСТІЯНСЬКИЙ ДІАЛОГ	73
Ирина Богачевская	
МЕЖРЕЛИГИОЗНЫЕ БРАКИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАК ПРАКТИЧЕСКИЙ ДИАЛОГ РЕЛИГИЙ	76
Олег Бучма	
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІАЛОГУ В ПОЛІКОНФЕСІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)	80
Віра Додонова	
КАЯТТЯ І ПРОЩЕННЯ ЯК ЕТИЧНІ МОДУСИ КОНСТРУКТИВНИХ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В ХХІ СТ	84
Азад Байрамов	
АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ МОДЕЛЬ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА	87

КОНЦЕПЦІЯ КОНФЕСІЙНОГО ЛАНДШАФТА ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ МІЖРЕЛІГІЙНОГО ДІАЛОГУ

Роман Додонов

Київський університет імені Бориса Грінченка. Доктор філософських наук, професор.

E-mail: r.dodonov@kubg.edu.ua

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена виявленню інтерпретаційного потенціалу концепції конфесійного ландшафту як теоретико-методологічного підґрунтя для емпіричних досліджень. Базуючись на доробках В. Каганського, О. Базалюка і В. Фадеєва, запропоновано бачення конфесійного ландшафту як єдності фізичного і психічного простору, утилітарно, семантично і символічно засвоєного його населенням, яке належить до певних релігійних організацій і течій. У такому розумінні підкреслюється зв'язок географічної території з духовним життям її населення. На прикладі України моделюється комбінація зовнішніх конфесійних впливів, що утворюються в центрах світових і національних релігій (Єрусалим, Афіни, Ватикан, Константинополь, Стамбул) і звідти розповсюджуються у вигляді концентрованих кіл. На периферії цей вплив слабшає, але не зникає. Ці зони конфесійних впливів перетинаються одна з одною, конкурують за популярність серед місцевого населення. Саме в результаті накладання подібних релігійних впливів у Східній Європі й утворилися строкаті конфесійні ландшафти. До них слід додати дохристиянські, доісламські вірування автохтонного населення, а також новітні релігійні рухи. Унікальність конфесійного ландшафту обумовлена комбінаціями зовнішніх і внутрішніх впливів конкуруючих між собою світових, національних, етнічних релігій і місцевих культів. Неповторні конфігурації локальної релігійності відкривають можливості для міжконфесійного діалогу. Концепція конфесійного ландшафту може стати теоретико-методологічним підґрунтям для емпіричних досліджень стану релігійності в певному регіоні планети. На сьогодні найефективнішими науковими інструментами вивчення конфесійного ландшафту є аналіз динаміки релігійних громад і соціологічне опитування громадської думки. Наводяться приклади обох підходів. Робиться висновок про мозаїчний образ релігійної карти України, відносно сталу динаміку релігійних громад, високий рівень толерантності і готовності до міжконфесійного діалогу, а також незначний рівень загрози міжрелігійних конфліктів.

Ключові слова: релігійна географія, конфесійний ландшафт, міжрелігійний діалог, конфлікт, толерантність.

ВСТУП

Сучасна географія релігії фіксує дивовижне розмаїття комбінацій на конфесійних мапах країн. Якщо за кожною з існуючих конфесій закріпити певний колір, то ми не отримаємо карту з монохромними, конгруентними до державних кордонів плямами. Навпаки, ці карти є багатобарвними – і вони лише віддзеркалюють строкатість реальної етнорелігійної ситуації в регіонах. У світі фактично не залишилося жодної країни, всі мешканці якої є одновірцями. Це породжує проблему співіснування носіїв різних світоглядів і, відповідно, різних поглядів на базові параметри соціального буття: життя і смерть, здоров'я й хворобу, тілесність і духовність, працю і гроші, освіту і виховання, сімейні цінності тощо. Нормальним станом слід вважати безперервний міжрелігійний діалог, тобто обмін ідеями, цінностями, звичаями. Самоізоляція певної конфесії або, навпаки, її претензії на монопольне становище, як правило, викликають напруженість у відносинах з поліконфесійним оточенням. Потенційно це може привести до релігійних конфліктів, які набагато легше попередити, чим подолати після того, як вони розпочалися. Тому вкрай важливо постійно відстежувати етнорелігійну динаміку, використовувати соціальні технології для мінімізації напруження між представниками різних конфесій, що, в свою чергу, вимагає надійної методології вивчення міжрелігійного діалогу. На нашу думку, такою методологією може стати концепція конфесійного ландшафту.

Виклад основного матеріалу

Поняття «ландшафт» (від нім. Landschaft – вигляд простору, місцевість, краєвид) у географічній науці позначає локальний рівень аналізу території, при якому до уваги беруться компоненти рельєфу, геологічної будови, ґрунтів, клімату, флори і фауни, біогеоценозів у їхній структурній цілісності.

З географії ландшафтний аналіз перекочував до культурології, де отримав вигляд концепції культурного ландшафту. Один з її авторів – географ Володимир Каганський – розуміє під культурним ландшафтом «будь-який земний простір, життєве середовище досить великої (такої, що самозберігається) групи людей..., якщо цей простір одночасно є цілісним і диференційованим, а група засвоїла цей простір утилітарно, семантично і символічно» [1, с. 24]. Майже в такому саме сенсі професор Олег Базалук у своїй «геофілософії» використовує категорію «псіпростір» [2]. Топологію міжкультурної комунікації розробляє Марина Колінко [3]. Володимир Фадеєв запропонував розширити рамки розгляду культурного ландшафту до соціокультурного – з акцентом на його соціальні та політичні особливості [4].

Відштовхуючись від ідей вказаних дослідників, спробуємо концептуалізувати в якості одиниці аналізу релігійний, точніше конфесійний (бо йдеться, насамперед, про організаційно-інституційний вимір релігійності)

ландшафт. Під конфесійним ландшафтом ми будемо розуміти єдність фізичного і психічного простору, утилітарно, семантично і символічно засвоєного його населенням, яке належить до певних релігійних організацій і течій.

У наведеній дефініції, по-перше, зафіксовано зв'язок між географічним середовищем і духовним життям людей, що мешкають на цій території. У релігійно-міфологічній свідомості автохтонного населення природне оточення є водночас простором, де існують духи й боги, а самі географічні об'єкти (гори, річки, ліса тощо) персоніфікуються й ототожнюються в місцевих культурах з вищими силами. Все це вказує на синкретичність георелігійних уявлень в межах конкретної території.

По-друге, конфесійний ландшафт не можна розглядати у відриві від етнічного, мовного, расового тощо аспектів. Релігійна картина світу абсорбує все багатство духовного життя, весь попередній досвід існування етносоціальної групи, тому багато в чому конфесійні, етнічні, культурні ландшафти співпадають, хоч і не є абсолютно тотожними.

По-третє, на особливості конфесійного ландшафту впливають не лише природні фактори, а й хвилі міграцій, що формували сучасне населення країни. Якщо йдеться про автохтонне населення, то його погляди на сакральне формувалися під безпосереднім впливом природного оточення. Якщо ж ми маємо на увазі вірян-мігрантів, особливо адептів світових релігій, то вони є носіями універсалістських цінностей, якими збагачують локальний духовний досвід автохтонів.

На цьому пункті слід зупинитися детальніше, бо саме тут проявлюється сильна сторона «ландшафтно-методології». Вже згаданий вище В. Каганський у своїй статті «Україна: географія і доля країни» зазначає, що загальному малюнку українського культурного простору притаманна «особлива концентрична зональність», хоч ці зони розходяться не з центру країни, а йдуть ззовні. Він називає цей феномен «екзогенною зональністю». «Центри діючих сил лежать поза країною і на її краю: зони їх дії ззовні входять всередину території, слабшаючи і згасаючи всередині. Така дія зовнішніх культурно-політичних ядер і азональних крайових осередків. Австрія, Боспор, Угорщина, Візантія, Греція, Крим, Литва, Польща, Рим, Росія Москви, Петербургу і СРСР, Туреччина, Хазарія, Швеція ... – джерела хвиль, які залишили глибокі сліди в цьому ландшафті. Ззовні на територію країни рухалися і насувалися кочівники, льодовики, місіонери, моря, новації культури, переселенці, "татаро-монголи". Територію України завойовували, освоювали, заселяли з усіх боків. Долю ландшафту вирішували здалеку, ззовні, часто не бачачи і не знаючи країни» [1, с. 345].

Автор пише про загальнокультурні впливи, але сказане є справедливим й для релігійної історії. Адже конфесійний ландшафт також визначався не стільки локальними (місцевими) культурами, скільки більш потужнішими релігійними системами, привнесеними ззовні. Пригадаємо київського князя Володимира, який увійшов в історію як ініціатор одразу двох релігійних реформ – спочатку язичництва, а згодом – християнства Візантійського зразка. Тобто суто своя релігія не задовольняла всіх потреб, і Христос виявився сильнішим за Перуна. Орієнтація на Константинополь на століття визначила долю України-Русі.

Втім, були й інші зовнішні впливи. Не випадково той самий Володимир Великий (і цей сюжет зафіксовано у багатьох літописах) вагається у своєму виборі, відриває послів не лише до греків-ромейів, а й до хазарів (йудеїв), арабів (мусульман), німців тощо. Навіть після прийняття остаточного рішення ціннісно-конфесійні хвилі не втрачають своєї сили, не зупиняються на кордонах київської держави (та і де були тоді ті кордони?). Чисельні місіонери вербують неофітів, цілі народи внаслідок переселення знаходять тут свою другу батьківщину, емігранти привозять з собою свою віру.

Спробуємо уявити собі модель конфесійних ландшафтів, у якій від головного Храму конкретної релігії розповсюджується її вплив концентричними колами. І сила цього впливу прямо пропорційна значущості відповідної релігії (світової, національної, етнічної). Єрусалим і Афіни, Ватикан і Москва, Царгород-Константинополь «випромінюють» навколо себе зони з радіусом у сотні, якщо не тисячі кілометрів. Ці зони перетинаються одна з одною, конкурують на периферії за вплив на населення. Саме в результаті накладання подібних релігійних впливів у Східній Європі (і не тільки тут) й утворилися строкаті конфесійні ландшафти. А якщо додати до них дохристиянські, доісламські тощо вірування автохтонного населення, а також новітні релігійні рухи, то загальна картина ще більш ускладнюється. Розкол «по Дніпру» між католиками і православними насправді не віддзеркалює ландшафтно-розмаїтості навіть у першому наближенні. Коректніше казати про мозаїчність релігійної карти України.

Концепція конфесійного ландшафту може стати теоретико-методологічним підґрунтям для емпіричних досліджень стану релігійності в певному регіоні планети. На сьогодні найефективнішими науковими інструментами вивчення конфесійного ландшафту є 1) аналіз динаміки релігійних громад і 2) соціологічні опитування громадської думки.

Спробуємо проілюструвати на прикладі сучасної України дієздатність обох вказаних напрямків аналізу конфесійних ландшафтів.

Облік динаміки (реєстрація, припинення діяльності) релігійних громад ведеться органами виконавчої влади. Статистика свідчить, що в 1996 році в Україні було зареєстровано 17 635 громад від 70 конфесій. З них 9 090 припадало на західні області. Зокрема, у Львівській області функціонувало 2 446 громад. «Найчисленнішою конфесією в Україні, – пише в «Українській релігієзнавчій енциклопедії» професор Анатолій Колодний, – є православ'я. З 9 105 його громади 6 564 належали Українській Православній Церкві, яка мала незначну мережу в Галичині (223); 1 332 – УПЦ Київського Патріархату (переважно в західних і центральних областях України); 1 209 – УАПЦ, 1 101 з яких знаходяться в Галичині... Другу сходинку за кількістю громад (3 089) займає Українська греко-католицька церква, 98 % знаходяться в західних областях України. Просування

греко-католицизму в східний район йде надто повільно... Майже в сім разів зросла кількість громад римо-католицька церкви за роки демократичних перетворень. Їх нині 694. Функціонують вони переважно на Поділлі, Поліссі, Закарпатті й Галичині... Із протестантських церков найчисленнішими є Союз Євангельських Християн-баптистів (1 555), Союз Християн Віри Євангельської (п'ятидесятників) України (886), Церква адвентистів сьомого дня (481), Свідків Єгови (538), Реформатська Церква (97). Порівняно меншими є громади Євангельських християн (37), вільних християн євангельської віри (24), Церкви повного Євангелія (52), адвентистів-реформістів (9), лютеран (18), новоапостольців (31), різні харизматичні напрями мають 68 громад. Протестантські вірування відносно рівно поширені на території України. Майже незмінною залишається кількість течій православного коріння, зокрема старообрядців Білокриницької згоди (48), безповівців (13), молокан (4). Іудейське віровизнання мало на початок 1996 року 83 громад, які функціонують переважно у великих містах України. Громади підпорядковані двом своїм центрам. З 176 мусульманських громад 91 підпорядкована Духовному управлінню мусульман Криму. Активно діють в Україні різні орієнталістські течії. Так, громади Свідомості Крішни (23) є майже у всіх областях республіки. Послідовники буддизму мають 21 громаду, віри Бахаї – 7. Відроджуються в Україні різні рідновірівські (неоязичницькі) течії. Більш впливова з них РУНВіра мала зареєстрованих 32 громади. З національно-релігійних утворень слід назвати Вірменську апостольську Церкву (9 громад), Грецьку православну Церкву, Шведську лютеранську Церкву, громади кримчаків-караїмів. В останні роки з'явилися в Україні такі нетрадиційні для неї християнські течії, як Церква Ісуса Христа святих останніх днів (мормони), Церква Єднання, Церква Христа та ін.» [5].

Якщо порівнювати ці «стартові позиції» зі статистикою 2020 року, то ми побачимо, що кількість релігійних громад в Україні збільшилася більш ніж вдвічі (36 796), при цьому 1 728 громад діють без державної реєстрації. Переважна більшість громад (97%) належить до християнських конфесій, зокрема 53,7% – православні, 28,9% – євангельські (протестантські) Церкви та 14,3% – католицькі. Як і раніше, найбільша кількість релігійних громад зареєстрована у Львівській області, на другому місці йде Вінницька область. Ситуація на Півдні та Сході України значно ускладнюється через анексію Криму та тимчасову окупацію деяких районів Донецької та Луганської областей. «Нова релігійна статистика демонструє, що з православного ландшафту зникли УПЦ КП і УАПЦ. Усі їх громади автоматично зараховані до ПЦУ, попри те, що владика Філарет відокремився і намагається реанімувати Київський патріархат. Крім того, ми продовжуємо спостерігати невідповідність між кількістю зареєстрованих парафій і церковним самовизначенням українських громадян. Зокрема, соціологічні опитування Центру Разумкова, проведені в січні 2020 р., свідчать, що до вірних Православної Церкви України відносить себе 34% опитаних, а до УПЦ МП – 13,8%. Це можна пояснити тим, що чимало православних вірян не усвідомлюють того факту, що вони відвідують Церкву, котра належить до Московського патріархату» [6].

Щодо опитувань громадської думки, то тут слід вказати, зокрема, на постійно діючий з 1996 року «круглий стіл» «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин», організований Центром Разумкова спільно з Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні. До кожного із засідань «круглого столу» у 2000-му, 2010-му, у 2013-2018 роках проводилися соціологічні дослідження по всій території країни. Наведений далі аналіз конфесійного ландшафту України ґрунтується на даних цих досліджень [7], а також на результатах інтернет-опитування «На шляху до міжрелігійного діалогу», який було проведено у жовтні 2020 року в Центрі дослідження суспільства Київського університету імені Бориса Грінченка.

Результати опитувань, в цілому, підтверджують розповсюджений в українському суспільстві стереотип щодо неоднорідності конфесійних ландшафтів на Заході, Сході, Півночі, Півдні та Центрі країни. На національному рівні зберігається відносна толерантність до співіснування поруч різних релігій. Так, переважна більшість (75%) громадян вважають, що «будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування» (44%) або «всі релігії мають право на існування як різні шляхи до Бога» (31%) [7, с. 6]. Але при цьому прихильники УПЦ та УГКЦ є менш терпимими до віросповідної свободи, ніж прихильники УПЦ-КП, «просто православні», «просто християни» і громадяни України в цілому. 38% вірних УПЦ і 35% УГКЦ відповіли, що право на існування має або релігія, яку вони сповідують, або традиційні для країни [7, с. 6].

«Найчастіше висловлювалося позитивне ставлення до православ'я – 78% (від 82% у Центральному регіоні до 74% – на Сході). Позитивне ставлення до греко-католицизму висловили 42% респондентів, байдуже – 39%, негативне – лише 4%. Стосовно всіх інших релігій і релігійних течій загалом по країні переважає байдуже ставлення, однак, привертають увагу й досить значні частки опитаних, які засвідчили негативне ставлення, зокрема до ісламу (19%), євангелічних і харизматичних церков (16%), іудаїзму (14%), протестантизму (13%). У питанні ставлення до деяких релігій і релігійних течій дуже виразними є регіональні відмінності. Так, на Заході переважна більшість (74%) опитаних засвідчили позитивне ставлення до греко-католицизму – тоді як у решті регіонів відносна більшість опитаних є до нього байдужими (від 46% у Центрі до 38% на Півдні); подібним є розподіл позицій стосовно римо-католицизму: на Заході позитивне ставлення до нього виявили більшість (61%) опитаних, у решті регіонів відносна більшість засвідчили байдуже ставлення (від 49% у Центрі до 39% на Півдні). Спостерігаються певні відмінності у ставленні до окремих конфесій також і від церковно-конфесійної належності респондентів. Так, якщо відносна більшість (48%) вірних УПЦ-КП висловлюють позитивне ставлення до греко-католицизму, то відносна більшість (45%) вірних УПЦ ставляться до нього байдуже. Така ж тенденція виявляється і у ставленні до римо-католицизму – відносна більшість (43%) вірних УПЦ-КП позитивно ставляться до нього, тоді відносна більшість (46%) вірних УПЦ – байдуже» [7, с. 7].

Розмаїття конфесійного ландшафту України характеризується також неоднаковим рівнем довіри до різних Церков. На Заході найбільше довіряють УПЦ-КП та УГКЦ (по 37%), в Центрі та на Півдні – УПЦ-КП (48% і 43%, відповідно), на Сході – УПЦ-КП (22%) та УПЦ (20%). При цьому, число тих, хто найбільше довіряє УПЦ-КП, помітно перевищує число її вірних (38% і 29%, відповідно), тоді як частки тих, хто довіряє УПЦ і УГКЦ, мало відрізняються від часток вірних цих церков. Якщо УПЦ-КП і УГКЦ найбільше довіряють по 90% їх вірян, то УПЦ довіряють менше її вірних (70%), а 15% з-поміж них найбільше довіряють УПЦ-КП (тоді як найбільшу довіру до УПЦ висловили лише 1% вірних УПЦ-КП, а серед вірних УГКЦ – жоден респондент). До того ж, УПЦ-КП найбільше довіряють 34% тих, хто вважає себе «просто християнином», а також 24% тих православних, які не відносять себе до жодної з православних Церков. Традиційно у Східному регіоні виявилася найбільша кількість респондентів, що не довіряють жодній церкві, а на Заході – найменше число таких (4%).

В ході досліджень 2000 і 2018 років задавалися питання щодо можливості міжконфесійних конфліктів та їх причини, що дало можливість порівняти результати анкетування. У 2000 році 39% респондентів заявили, що причина потенційних конфліктів – в тому, що «церковні ієрархи жадають влади». Наступні позиції посіли майнові питання («майно та будівлі» – 23%) і чинники «суто політичні» (20%). Наразі першу позицію посіла теза «конфлікти між Церквами є суто політичними» – її підтримують 31% (хоча цей показник і помітно менший, ніж у 2017р., коли так вважали 37% опитаних). Варіанти відповідей «майно» та «амбіції ієрархів» посіли другу (28%) і третю (25%) позиції. Рівень підтримки тези про амбіції ієрархів, порівняно з 2000-м у 2018-му році значно знизився (з 39% у 2000 році до 25%), натомість підтримка тези про «майно» є дещо вищою, ніж це було у 2000 році – 28% проти 23%, відповідно, але нижчим від зафіксованого у 2010 році (35%).

Характерно, що на Заході серед причин потенційних міжконфесійних конфліктів найчастіше називають майнові чинники, на Півдні і Сході – політичні чинники, а в Центрі політичні, майнові чинники і «владні амбіції ієрархів» називає майже рівна частка опитуваних. Привертає увагу також число тих, хто вбачає причину конфліктів «у національному питанні»: впродовж часу моніторингу воно не становило менше 10%, а у 2010 р. досягло 18%. У 2018 році цей показник складав 16%: від 12% у Центрі до 20% – на Півдні країни.

Оцінюючи можливість міжконфесійних конфліктів, респонденти вказали на негативну роль в процесі конфліктогенезу мас-медіа. Кожен сьомий респондент (14%) вбачає причину конфліктів у тому, що релігійну нетерпимість і власне конфлікти «роздмухують ЗМІ» [7, с. 9].

А ось на питання про національно-релігійні відносини лише 34% респондентів відповіли, що релігія і Церква мають бути національно орієнтованими. Таку точку зору поділяють 48% опитуваних на Заході країни. В Центрі частки її прихильників і противників статистично значимо не відрізняються (37% і 35%, відповідно), на Півдні і Сході – 42% і 48%, відповідно, цю точку зору не підтримують. Загалом серед усіх опитаних заперечують доцільність національної орієнтованості Церкви, релігії – 37%; не визначилися в цьому питанні – 29%. Характерно, як розрізняються з цього питання відповіді прихожан різних Церков: якщо серед вірних УГКЦ прихильники національної орієнтованості церкви та релігії становлять більшість (57%), серед вірних УПЦ-КП – відносну більшість (47%), то серед вірних УПЦ відносну більшість (49%) становлять противники такої точки зору [7, с. 6].

В інтернет-опитуванні 2020 року ставилися, зокрема, питання щодо впливу зовнішніх релігійних центрів (Москва, Ватикан, Анкара) на міжконфесійні стосунки в Україні. Фактично всі респонденти (99,5%) визнали наявність такого впливу. Переважна більшість з 476 опитаних відповіли, що найбільший тиск на релігійне життя в Україні відчувається з боку Москви (86,1%), на другому місці – Ватикану (11,3%), далі – Анкари (2,1%). Цілоком прогнозовано найбільша кількість тих, хто визнає вплив Ватикану, концентрується в Західному регіоні, а тих, хто відчуває вплив Анкари – на Сході та Півдні. Вплив Москви зафіксували респонденти з усіх, без винятку, регіонів, хоч, можливо, прихильники і противники цього вкладали протилежний смисл у поняття «вплив».

Кореспонденти інтернет-опитування демонстрували толерантність і високу готовність до діалогу з представниками інших конфесій. Їхнє ставлення до людей з іншою світоглядною позицією та конфесійною належністю було або позитивним, або нейтральним. Серед відкритих відповідей переважали формулювання на кшталт «якщо людина ходить в іншу Церкву, вона має на це повне право», «люди різні, вони свідомо зробили свій вибір, то їх доля», «якщо ми не будемо поважати інших, то хто буде поважати нас?». Правда, коли йшлося про екуменічний рух як можливий шлях для міжконфесійного діалогу, кількість прихильників останнього значно скорочувалося.

Цікаво, що серед чинників, що не сприяли розвитку міжрелігійного діалогу і конфесійної толерантності в Україні, були названі пандемія COVID-19, вочевидь, з прив'язкою до масового святкування Великодня під час карантину в Києво-Печерській Лаврі, а також через заборону на в'їзд в Україну, в Умань паломників-хасидів.

Таким чином, за результатами всіх проаналізованих опитувань громадської думки, закріплюється мозаїчний образ релігійної карти України, відносно сталої динаміки релігійних громад, високого рівня толерантності і готовності до міжконфесійного діалогу.

ВИСНОВКИ

Запропонована концепція конфесійного ландшафту, під яким розуміється єдність фізичного і психічного простору, утилітарно, семантично і символічно засвоєного його населенням, яке належить до певних релігійних організацій, дозволяє краще усвідомити мозаїчний характер релігійної карти країни. Унікальність конфесійного ландшафту обумовлена комбінаціями зовнішніх і внутрішніх впливів конкуруючих між собою

світових, національних, етнічних релігій і місцевих культур. Саме накладання цих впливів призводять до появи неповторних конфігурацій локальної культури міжконфесійного діалогу. Аналіз динаміки релігійних громад та соціологічні опитування громадської думки в Україні демонструють потенціал толерантності та незначний рівень загрози міжрелігійних конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владимир Каганский. Украина: география и судьба страны. Неприкосновенный запас, №1 (9), 2000.
2. Oleg Bazaluk. The Theory of War and Peace: The Geophilosophy of Europe. *Insight Turkey*. SETA Foundation for Political, Economic, and Social Research. 2020. Vol. 22, issue 2, p. 237-240.
3. Władimir Fadiiev. Tożsamość i schizmogeneza. O społeczno-kulturowych uwarunkowaniach kryzysu ukraińskiego. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica*. VII/2015. Issue No: 2, P.166-180.
4. Анатолій Колодний. Релігійна карта України. Українська релігієзнавча енциклопедія. <https://ure-online.info/encyclopedia/religijna-karta-ukrayiny/>
5. В Україні зросла кількість незареєстрованих релігійних громад – статистика Мінкультури. https://www.irs.in.ua/ua/statistics-of-religious-organizations-in-ukraine-2020?fbclid=IwAR2IOMljLYd-aWYTvo5DNgVM54M4SW_J4SrMWG4UV03OczRBO7fclFjaYIY
6. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018рр. (інформаційні матеріали) https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf

ISSN: 2298-0946, E-ISSN: 1987-6114; DOI PREFIX:10.36962/CESAJSC

OCTOBER-NOVEMBER 2020 VOLUME 38 ISSUE 04

© SC SCIENTIFIC JOURNALS

THE CAUCASUS

ECONOMIC & SOCIAL ANALYSIS JOURNAL

MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

REFEREED & REVIEWED JOURNAL

AGRICULTURAL, ENVIRONMENTAL & NATURAL SCIENCES

SOCIAL, PEDAGOGY SCIENCES & HUMANITIES

MEDICINE AND BIOLOGY SCIENCES

REGIONAL DEVELOPMENT AND INFRASTRUCTURE

ECONOMIC, MANAGEMENT & MARKETING SCIENCES

LEGAL, LEGISLATION AND POLITICAL SCIENCES

<http://sc-media.org/the-caucasus-sjarsc/>